

MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
PREVENTIVA EFECTUADA AL CARRER DE
CERVANTES, NÚM. 3-7, I CARRER DELS TEMPLERS,
NÚM. 2-4.

BARCELONA (EL BARCELONÈS)

Codi MHCB: 281/05

Dates de la intervenció: 31 d'octubre a 11 de novembre de
2005.

Laia Santanach i Suñol

Març de 2006

ÍNDEX

1. Fitxa tècnica -----	3
2. Situació del jaciment -----	4
3. Notícies històriques i intervencions anteriors -----	6
4. Motivacions i objectius de la intervenció -----	13
5. Metodologia -----	15
6. Descripció dels treballs realitzats -----	16
7. Conclusions -----	18
8. Bibliografia -----	19
 ANNEXES -----	 23
 Repertori estratigràfic	
 Documentació gràfica	
▪ Documentació fotogràfica	
▪ Documentació planimètrica	

1. Fitxa tècnica

NOM DE LA INTERVENCIÓ	Carrer de Cervantes, núm. 3-7, i dels Templers, núm. 2-4.
UBICACIÓ	Barri del Palau (Districte de Ciutat Vella) Barcelona
COORDENADES UTM Fus31N amb Datum ED50 (UB/ITC)	X: 431333 m. Y: 4581629 m. Z: 8'11 / 11'19 m. s. n. m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control moviment de terres, excavació arqueològica
DATES D'INTERVENCIÓ	31 d'octubre a 11 de novembre de 2005
PROMOTOR	FECSA ENDESA
EQUIP TÈCNIC	Direcció: Laia Santanach i Suñol

2. Situació del jaciment

El seguiment arqueològic de la present memòria s'ha portat a terme al nucli antic de Barcelona, concretament al barri del Palau, un indret amb terrenys quaternaris.

Ens trobem, doncs, dins el terme municipal de Barcelona, que se situa bàsicament sobre una superfície gairebé plana (el Pla de Barcelona), el qual s'estén entre les coordenades 2°7' a 2°11' de longitud est de Greenwich i 41°22' a 41°27' de latitud nord. El Pla limita pel sud-est amb el mar i pel nord-oest amb una barrera muntanyosa, la Serralada Litoral, que el separa de la veïna depressió del Vallès, mentre que s'expandeix cap al nord-est i el sud-oest fins als límits naturals que marquen les artèries fluvials del Besòs i del Llobregat. Al límit meridional del Pla, tocant la riba de marina, hi trobem una altra alineació muntanyosa, de menor alçada que la Litoral, formada per Montjuïc i per un conjunt de petites elevacions, que són fruit de la falla que segueix des de Garraf fins al turó de Montgat: el turó dels Ollers (pel sector dels carrers d'Escudellers i Nou de Sant Francesc), el turó de les Falzies (Llotja), el mont Tàber (a la zona on s'ha portat a terme la present intervenció), la punta del Convent (parc de la Ciutadella), el turó del Cogoll (Sant Pere de les Puelles), etc.¹

La funció de capital de Barcelona ha estat sens dubte afavorida per la situació geogràfica del Pla, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció nord - sud la Catalunya central (el Llobregat i l'eix dels rius Besòs - Congost - Ter); accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell, el primer, i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon².

En aquesta plana, quasi completament urbanitzada avui, es destaquen unes zones clarament distingibles³:

- a) El nucli antic, que restà clos fins a la desaparició de les muralles, a mitjans del segle XIX. Proper a la mar, està dominat pel sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el Pla i cau

¹ AA. VV., 1982, pàg. 14-15; SANZ, 1988, pàg. 17, 19 i 21.

² AA. VV., 1982, pàg. 68.

bruscament sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:

- un nucli central, damunt el Mont Tàber, que correspon a la primitiva ciutat romana. És justament en aquesta àrea on s'ha portat a terme el seguiment de la present memòria.
 - al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval i que s'inclogueren dins el perímetre de les muralles aixecades els segles XIII-XIV: les vilanoves del Pi, de Santa Anna, de la Mercè, de Sant Cugat, de Sant Pere, de Santa Maria del Mar o dels Arcs, entre d'altres.
 - els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, que començaren a ser urbanitzats quan van quedar inclosos dins del tercer recinte fortificat, entre la segona meitat del segle XIV i la primera del XV.
- b) Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No fou fins a darreries del segle XIX i principis del XX, una vegada enderrocades les muralles, que anaren essent annexionats a la ciutat.
- c) Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del segle XIX (l'Eixample del Pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que encotillaven el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla (que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat a partir de la fi del segle), i permeté alhora el creixement demogràfic i urbanístic modern, ultrapassat els darrers decennis per un creixement sovint caòtic i incontrolat que ha arribat, amb caràcter marcadament suburbial, als racons més extrems de la plana i ha amenaçat tota la muntanya.

³ AA. VV., 1982, pàg. 68.

3. Notícies històriques i intervencions anteriors

Notícies històriques

L'indret on s'ha dut a terme la present intervenció està situat dins de l'espai ocupat per la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, la qual fou fundada pocs anys abans de la nostra era sobre el mont Tàber.

Concretament, la intervenció s'ha realitzat al quadrant meridional de la ciutat, en una àrea relativament pròxima tant al fòrum cívic com al *vallum* o muralla, que aproximadament transcorria pels carrers actuals següents: Plaça Nova, avinguda de la Catedral, carrer Tapineria, places Ramon Berenguer el Gran i de l'Àngel, carrer del Sotstinent Navarro, plaça Traginers, carrers Correu Vell, del Regomir, d'en Gignàs, d'Avinyó, dels Banyes Nous i de la Palla⁴. Els límits físics de la ciutat, doncs, formaven un octàgon allargat, derivat de la planta rectangular dels campaments militars romans, però amb els angles retallats, ja que fou necessari adaptar-se a la topografia del terreny. Pel costat de mar, no gaire lluny d'on s'ha efectuat el seguiment arqueològic que presentem, el polígon era modificat per la presència d'un cos quadrangular o *castellum* d'ús indeterminat i datació difícil de concretar.⁵

El traçat en retícula regular dels carrers de la ciutat ha estat demostrat arqueològicament, i, en molts casos, ha perdurat amb lleugeres modificacions al llarg dels anys. En aquest sentit, cal destacar per la seva importància els eixos formats pels carrers del Bisbe de la Ciutat i Llibreteria del Call, que corresponen al *decumanus* i el *cardo* principals, respectivament, els quals menaven a les quatre portes de la ciutat⁶: al nord-est (Plaça Nova), la Decumana; al sud-est (Regomir), la Pretoriana; al nord-est (Llibreteria, plaça de l'Àngel), Porta Principalis Sinistra; i al sud-oest (Call), Porta Principalis Dextra.⁷

Durant molts segles, la ciutat va viure reclosa dins el perímetre delimitat per la muralla romana. Ara bé, aquesta passà de ser un bé col·lectiu a ser-ne

⁴ Recordem, en aquest sentit, que el perímetre de la muralla augustal es manté en la muralla baiximperial (PUIG, 1999, pàg. 85).

⁵ PUIG, 1999, pàg. 85.

⁶ PUIG, 1999, pàg. 84-85.

un de privat, ja que la seva defensa quedà assignada, en els seus diversos trams, a cada un dels senyors civils i eclesiàstics que dominaven la ciutat. D'aquesta manera, durant l'alta edat mitjana, els quatre portals de la muralla (que havien estat reforçats i convertits en castells arran de les lluites entre francs i musulmans) quedaren reservats al comte, al vescomte i al Capítol de la Catedral.⁸

A partir de la darrerria del segle X, i, sobretot, durant els segles XI i XII, es va produir un creixement demogràfic, fruit de diversos processos, que comportà l'aparició de *vilanoves* al voltant de la ciutat romana, la qual, tot i la nova situació, conservà les funcions de centre polític, religiós i simbòlic⁹.

Paral·lelament a l'eclosió dels nous nuclis, a l'interior del recinte emmurallat es produïren importants canvis, especialment al darrer terç del segle XI i als inicis del XII: d'una banda, hi hagué un fenomen de densificació (s'ompliren molts buits, fins aleshores encara abundants) i, de l'altra, es referen els edificis, molts dels quals eren autèntics casalots construïts precipitadament després del saqueig d'Almanson al segle X. Durant tot aquest procés, la muralla continuà essent un element fonamental, ja que la majoria de les cases ben valorades del recinte, i no únicament les de les màximes autoritats, incloïen part de la muralla i, sobretot, torres (que sovint adoptaven el nom de qui les ocupava).¹⁰ En aquesta línia, l'any 1134, l'orde militar dels templers passà a ser propietària de les anomenades "cases d'en Gallifa", unes cases amb torres i murs de la muralla romana, prop del Castell del Regomir (antiga Porta Pretoriana). Aquests edificis ocupaven aproximadament l'illa de cases que en l'actualitat formen els carrers d'Ataülf, de Palau, dels Templers i de la Comtessa de Sobradiel, zona on es construiria un palau urbà fortificat: la seu de la Comanda del Temple de Barcelona.¹¹ Recordem que la intervenció

⁷ GRANADOS, 1976, pàg. 158.

⁸ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 11.

⁹ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 11-14, fig. 4-5.

¹⁰ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 13.

¹¹ FUGUET, 1982, pàg. 233-234. Si bé Albert Garcia i Manuel Guàrdia afirmen que els templers adquiriren, l'any 1132, el Castell del Regomir i gran part de la muralla fins al Castell Nou (a l'antiga Porta Principalis Dextra) (GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 13, fig. 5), sembla que l'any 1134 fou la data més antiga en què els templers tingueren possessions a Barcelona (a més de Fuguet, d'altres autors indiquen explícitament el mateix –AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, 1947, pàg. 32– o de manera implícita – AA. VV. 1969-1980, vol. 11, pàg. 204-205, entrada "Palau

arqueològica que s'ha efectuat ha tingut lloc parcialment al carrer dels Templers.

L'important augment de la població a la ciutat i els seus voltants, provocà, d'una banda, la unió progressiva de les diverses *vilanoves* i, de l'altra, la difuminació dels límits entre el nucli d'origen romà i el teixit urbà que s'havia anat formant al seu exterior. De fet, els murs romans havien perdut tot valor defensiu i s'havien convertit en un obstacle que impedia la connexió entre la ciutat i el suburbi. En conseqüència, els templers, que, com s'ha dit més amunt, des del segle XII dominaven una gran extensió dins el nucli d'origen romà, l'any 1253 obriren vies a través de les muralles i connectaren per diversos punts el recinte romà amb els barris que s'anaven consolidant fora muralles. Un dels punts de nova obertura fou la baixada que posteriorment s'anomenà de Sant Miquel, molt pròxima a l'església de Sant Miquel, que havia estat construïda a la darreria del segle X sobre les antigues termes romanes.¹²

L'aparició de les diverses *vilanoves* al voltant de la ciutat va generar la necessitat de protegir-les dins d'un recinte fortificat, la construcció del qual es va iniciar durant la segona meitat del segle XIII. El perímetre de la nova muralla, si prenem com a referència el traçat urbà actual, aproximadament pujava Rambla amunt, girava a la plaça de Catalunya en direcció a la plaça d'Urquinaona, continuava fins al passeig de Sant Joan pel carrer de Trafalgar i, des d'aquí, baixava fins al parc de la Ciutadella¹³.

Al segle XIV, en dissoldre's l'orde del Temple per butlla de Joan XXIII (1317), l'antiga residència i capella que tenien a Barcelona van passar a l'orde de l'Hospital o de Sant Joan de Jerusalem, i d'aquest al bisbe de Vic (abans de

Reial Menor"; CARRERAS, [1916], pàg. 256–). Pel que fa a la propietat templera del Castell del Regomir, val a dir que també és defensada per Alexandre Cirici, que, a més a més, identifica indistintament el Palau Reial Menor, que, com veurem més endavant, ocupà l'àrea on hi havia la residència dels templers a Barcelona, amb el Castell Nou i el Castell del Regomir (en parlar del Palau Reial Menor, afirma que era "anomenat també Castell Nou o Palau de la Reina. Ja antigament existia la fortalesa, anexas a la porta romana. L'any 1334 pertangué als Templers (...); CIRICI, 1971, pàg. 272). Cal dir, en aquest sentit, que ni Francesch Carreras ni Esperança Piquer no fan referència als templers en parlar de la història del Castell del Regomir (CARRERAS, [1916], pàg. 302; PIQUER, 1982, pàg. 59).

¹² GRANADOS, 1982, pàg. 146; GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 16-17, fig. 5.

¹³ CUBELES i PUIG, 2005, pàg. 58.

1328).¹⁴ El 1370, foren adquirides pel rei Pere el Cerimoniós per a la seva tercera esposa, la reina Elionor de Sicília, per tal que formessin part del Palau Reial Menor. Aquest havia estat iniciat el 1357 a partir dels terrenys que havien pertangut a un convent de monges dominicanes entre 1353 i 1357; l'àmbit s'aniria ampliant, fins el 1374, amb compres successives de diverses cases i terrenys.¹⁵ La reina Elionor fou la propietària de l'edifici, que fou dit per això Palau de la Comtessa o de la Reina, i l'habilità com a residència reial privada (el Palau Reial Major estigué destinat a actes oficials). Elionor, en morir el 1375, llegà el Palau al seu marit Pere III, que hi expirà l'any 1387. Martí l'Humà el va deixar en testament (1410) a la seva segona esposa, Margarida de Prades, que hi residí; per aquesta raó, l'immoble prengué el nom aleshores de Palau de la reina Margarida. L'estat precari de l'economia d'aquesta va obligar-la a empenyorar l'edifici i, com a conseqüència, es va veure obligada a deixar d'usar-lo el 1419. A partir de 1435, Galceran de Requesens i de Santacoloma, alt funcionari reial, passà a residir al Palau Reial Menor i hi inicià millores, que continuaren mentre els Requesens hi habitaren. Joan II, poc després d'esdevenir rei (1458), féu donació definitiva del Palau a Galceran de Requesens. De l'època en què aquest fou governador, l'edifici prengué el nom de Palau del Governador.¹⁶

Al segle XVIII, el Palau inicià un període de decadència que acabà amb el seu enderrocament durant el segle XIX, ordenat per la Comtessa de Sobradiel, descendent dels Requesens¹⁷. L'espai fou parcel·lat en nous carrers

¹⁴ AA. VV. 1969-1980, vol. 11, pàg. 204-205, entrada "Palau Reial Menor"; CARRERAS, [1916], pàg. 420.

¹⁵ AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, 1947, pàg. 259-260; SANTANACH, 2005, pàg. 84.

¹⁶ CARRERAS, [1916], pàg. 420-421; SANTANACH, 2005, pàg. 85-86.

¹⁷ Segons els autors, es dona la data de 1847 (AA. VV., 1982, pàg. 84; CIRICI, 1971, pàg. 277), 1857 (CARRERAS, [1916], pàg. 422; CIRICI, 1971 –mateixa obra on data l'enderroc de 1847–, pàg. 272), la de 1859 (AA. VV. 1969-1980, vol. 11, pàg. 204, entrada "Palau Reial Menor") o la de 1885 (FUGUET, 1982, pàg. 234). Ens inclinem per creure que la destrucció es féu a les darreries de la dècada de 1850, ja que s'han publicat dibuixos, aquarel·les i pintures a l'oli de 1857 i 1858, així com també una fotografia datada de 1857 (AMADES, 1984, pàg. 606 i 607; CARRERAS, [1916], pàg. 256 i 421). Ara bé, tot i que el Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de Barcelona data l'edifici del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau d'aproximadament 1860, pel que fa al "Conjunt del carrer Comtessa de Sobradiel (urbanització del Palau Reial Menor)" (en què s'engloben dues operacions independents, però molt pròximes cronològicament: l'obertura del carrer i de la placeta Milans i l'originada per l'enderrocament del Palau Menor), el data de 1849-1853 (AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Urbanisme de Barcelona. Catàleg de Patrimoni arquitectònic de bcn*).

i cases, donant origen al barri de Palau actual, on s'ha realitzat el present seguiment arqueològic.

Intervencions anteriors

En aquest apartat, exposarem breument les intervencions arqueològiques realitzades a les proximitats de la zona intervinguda, centrant-nos en aquelles que més dades han aportat sobre el desenvolupament urbanístic de l'àrea.

Amb motiu de la construcció d'un nou edifici, a la dècada de 1960 es van iniciar les excavacions a la plaça de Sant Miquel. En la intervenció, es va localitzar una àrea residencial d'època romana formada per dues *domus* separades per un petit carrer central, a més d'altres restes d'època medieval i moderna.¹⁸

Entre 1968 i 1975, es portaren a terme diverses campanyes d'excavacions a la plaça de Sant Miquel, en un sector que seguia la intervenció de 1966. Es va localitzar un conjunt termal públic (que havia estat aixecat, al voltant de l'any 125, pels Minicii Natalis –pare i fill– sobre una *domus* de la seva propietat, segons una inscripció) i dos dels carrers que delimitaven el solar on s'alçaven. També es va posar al descobert la façana que delimitava una altra *domus* veïna i una part de les habitacions o *cubicula*. Pel que fa a les termes, l'excavació va permetre identificar algunes sales amb hipocaust i piscines, instal·lacions a les quals caldria afegir el possible *tepidarium* o *frigidarium* a què corresponia el mosaic de temes marins trobats al segle XIX a l'església de Sant Miquel. Al segle III, els banys foren reformats, i pervisqueren més enllà del segle VI. D'altra banda, l'excavació va permetre confirmar la presència d'una necròpolis del segle X, contemporània a l'església de Sant Miquel.¹⁹

L'any 1982, al subsòl del Palau Centelles (situat a l'angle que forma l'encreuament del carrer Gegants amb Baixada de Sant Miquel), es va fer un

¹⁸ Intervenció dirigida per Josep de Calassanç Serra Ràfols, amb la col·laboració de Magí Travesset (SUAU, 2002).

¹⁹ GRANADOS, 1982, pàg. 146; GRANADOS, 1991, pàg. 166-167; GRANADOS i RODÀ, 1993, pàg. 33; PALLARÈS, 1975, pàg. 44.

sondeig fins als estrats i les estructures augustals (es documentà part d'una estança corresponent a una *domus* d'entre els segles I i II d. C.), en què es posà en evidència una reforma que s'emmarcaria entre els segles IV i V, determinada per una capa homogènia molt potent de terres amb material abundant.²⁰

De nou, el 1989, es portà a terme una intervenció a la plaça de Sant Miquel. Es descobrí part de les restes d'una *domus*, delimitada per les façanes nord-oest i sud-oest que ja havien estat reconegudes. De la casa, que ocuparia un total d'uns 2000 m², van quedar al descobert uns 450 m². Presentava les diferents *cubicula* ordenades entorn d'un *atrium*. L'arc cronològic de la casa abastaria des del moment fundacional de la colònia fins a la darrera del segle II d. C. o principis del segle següent. D'altra banda, es documentaren diverses estructures i pous d'època medieval i moderna.²¹

L'any 1998, es realitzaren un seguit de sondejos davant la façana principal de l'anomenat edifici *Novíssim* de l'Ajuntament de Barcelona, situat a la plaça de Sant Miquel. Es van documentar murs i paviments d'*opus signinum* associats a la *domus* localitzada al centre de la plaça, que perdurà, sembla ser almenys fins el segle IV dC.²²

Arran de l'arranjament de la plaça de Sant Miquel i el seu entorn, l'estiu de 2002 s'hi efectuà una intervenció arqueològica, en què es documentaren restes d'estructures d'època moderna.²³

Ja lluny de la plaça de Sant Miquel, destacarem per la seva rellevància la rehabilitació del conjunt monumental dels edificis del Pati d'en Llimona i del Correu Vell, on es a localitzar una part de la cortina defensiva romana, amb les torres corresponents, i un dels passos laterals de la porta sud-est de la muralla (Porta Pretoriana), al carrer del Regomir. També, al Pati d'en Llimona, es va

²⁰ Excavació dirigida per M. Recasens i N. Tarradell (GRANADOS, 1991, pàg. 166; SUAUI, 2005).

²¹ Intervenció dirigida per Maria Raya i Beatriu Miró (GRANADOS, 1991, pàg. 166-167; GRANADOS i RODÀ, 1993, pàg. 33; RAYA i MIRÓ, 1991, SUAUI, 2005).

²² Intervenció dirigida per Josep Maria Vila (SUAUI, 2005).

²³ Intervenció dirigida per Laura Suau i Lleal (SUAUI, 2005).

localitzar part de l'hipocaust i del *praefurnium* d'un edifici termal, de menys entitat que el de la plaça de Sant Miquel.²⁴

Entre les excavacions més recents, cal destacar la del carrer d'Avinyó, núm. 15 / carrer Pou Dolç, núm. 4, que es realitzà durant els anys 2003 i 2004 amb motiu de la reforma de l'edifici. S'hi va localitzar part de la muralla de *Barcino*, un espai que podria correspondre a un tram de l'*intervallum*, on s'hi documentaren diverses estructures industrials d'un moment tardà, i, amb façana a l'*intervallum*, restes d'una *domus* d'origen altimperial i remodelada en època tardoantiga, moment en què s'hi portà a terme un nou programa decoratiu, que s'ha conservat en part.²⁵

Finalment, l'any 2004 es va portar a terme una excavació en extensió al carrer de Regomir, núm. 6 / Ataülf, núm. 9. S'hi documentaren, bàsicament, estructures d'època romana, corresponents a la zona del *castellum*. Concretament, es localitzaren les restes de dues edificacions de característiques i èpoques diferents: d'una banda, part de la fortificació tardana de la ciutat romana i, de l'altra, a l'interior de la primera, part d'un edifici de caire públic d'una etapa anterior. Pel que fa a la muralla tardoantiga, s'ha documentat, a nivell de subsòl, dos trams de fonaments separats per una torre quadrada i, proper a la façana del carrer Regomir, en alçat, part del parament exterior de la torre de planta circular que flanquejaria la porta de Regomir. Pel que fa a l'edifici públic, sembla que era de característiques monumentals i que data de la fase fundacional de la ciutat o de poc després; en època tardoantiga, fou fortificat, i podria ser el motiu i el condicionant de la forma urbana d'aquesta part de la ciutat romana.²⁶

²⁴ GRANADOS i RODÀ, 1993, pàg. 31 i 33.

²⁵ Intervenció dirigida per Adriana Vilardell Fernández (MIRÓ, 2005, pàg. 141).

²⁶ Intervenció dirigida per Jordi Hernández-Gasch (MIRÓ, 2005, pàg. 140).

4. Motivacions i objectius de la intervenció

El seguiment arqueològic de la present memòria va originar-se a partir d'una obra promoguda per l'empresa FECSA ENDESA per tal de realitzar una canalització elèctrica subterrània de baixa tensió (núm. d'obra: 155176). Malgrat que el seguiment arqueològic s'ha catalogat amb el nom d'“Intervenció arqueològica als carrers de Cervantes, 3-7, i dels Templers, 2-4”, en realitat es va allargar des del núm. 2-4 del carrer dels Templers fins al núm. 12.²⁷ Com que l'àrea afectada forma part d'una Zona d'Interès Arqueològic i d'alt valor històric de la ciutat de Barcelona, es va considerar necessari efectuar-hi una intervenció arqueològica preventiva.

El control arqueològic de l'obra s'encarregà a l'empresa de gestió arqueològica ATICS, S. L., i l'arqueòloga Laia Santanach en va assumir la direcció tècnica. Els treballs de control es dugueren a terme entre els dies 31 d'octubre i 11 de novembre de 2005, sota la supervisió del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Pel que fa als treballs d'estesa de cable, van ser executats per l'empresa ESPELSA.

Amb el seguiment arqueològic, es pretenia localitzar i documentar possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades per l'actuació urbanística, de manera que fos possible prendre les mesures pertinents per a la seva protecció, en cas necessari, i per tal d'obtenir la màxima informació possible de l'àrea afectada, amb l'objectiu de complementar els estudis realitzats fins a l'actualitat. En aquest sentit s'ha de tenir en compte que:

- a) La zona que ens ocupa és a l'interior de la ciutat romana de *Barcino*.
- b) En diverses excavacions realitzades a l'entorn de la plaça de Sant Miquel s'han localitzat importants estructures d'època romana, de la mateixa manera que durant la construcció de l'edifici *Novíssim* de l'Ajuntament de la ciutat es van fer importants troballes i que a

²⁷ Vegeu, als Annexes, “Documentació planimètrica”, fig. B.

la zona del *castellum* darrerament s'ha pogut documentar un edifici de l'època fundacional de la ciutat.

- c) Aquest sector de la ciutat fou reurbanitzat en època medieval i posteriorment va ser objecte d'una remodelació durant el segle XIX, amb l'edificació dels edificis actuals.

5. Metodologia

Tal i com el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona especifica, en aquesta intervenció arqueològica s'ha utilitzat el mètode de registre proposat per Edward C. Harris²⁸ i Andrea Carandini²⁹.

Es tracta d'una metodologia sistemàtica que consisteix a registrar objectivament els estrats que s'exhumen, amb l'objectiu d'entendre'n la formació, delimitació i ordre de deposició. Per a fer-ho, es numera els estrats sota el nom d'"unitat estratigràfica" (u. e.), de manera que se'ls individualitza uns dels altres. Cada u. e. es registra en una fitxa on s'indiquen les dades que permeten la seva correcta identificació i descripció (ubicació en el jaciment, característiques físiques, posició física respecte a la resta d'u. e. del jaciment amb les quals es relaciona).

Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic: planimetria d'una banda i fotografia de l'altra. La planimetria es concreta en plantes i seccions, les quals ens donen, respectivament, una visió diacrònica i una de sincrònica de les troballes realitzades. Pel que fa al material fotogràfic, és imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

Cal esmentar també el tractament que es dona al material arqueològic, si n'apareix durant els treballs d'excavació (no és aquest el cas del seguiment de la present memòria). En primer lloc, es renta amb aigua (sempre que sigui possible per les característiques del material) i se sigla cada peça, per tal de deixar constància del seu lloc de procedència (la sigla consisteix en el codi del jaciment – amb l'any– i la unitat estratigràfica a què pertany el material). I, en segon lloc, les peces preferents, és a dir, aquelles que tenen forma o una decoració prou important, es dibuixen i reben un número, per tal que quedin individualitzades.

²⁸ HARRIS, 1991.

²⁹ CARANDINI, 1997.

6. Descripció dels treballs realitzats

El seguiment arqueològic del carrer de Cervantes, núm. 3-7, i carrer dels Templers, núm. 2-4, de Barcelona, es va portar a terme entre els dies 31 d'octubre i 11 de novembre de 2005. Va consistir en l'obertura d'una rasa des de davant del núm. 3 del carrer de Cervantes fins a davant del núm. 12 del carrer dels Templers, creuant perpendicularment el carrer de Cervantes i el de Palau.³⁰

Prèviament a l'excavació pròpiament de la mateixa, s'efectuaren una sèrie de cales de comprovació per tal de determinar el lloc més adient per fer la nova instal·lació. Com que aquestes cales formaren part, posteriorment, de la rasa, no se'ls ha fet un esment diferenciat (si bé en la seva majoria es poden intuir en el recorregut de la rasa).

L'amplada de la rasa va oscil·lar entre 40 i 80 cm. al llarg del seu recorregut, mentre que la profunditat de la mateixa es va mantenir entre 50 i 60 cm. respecte el nivell de circulació actual.

El procediment de treball que es va seguir en el transcurs de l'obra va consistir en, d'una banda, l'extracció del paviment actualment en ús i de la seva preparació mitjançant martell compressor manual, i, de l'altra, el buidatge de manera manual de la rasa, utilitzant pic i pala.

Les unitats estratigràfiques que aparegueren durant el procés d'excavació es van anar numerant de manera correlativa a partir del núm. 100, que fou el número identificador que es donà a la rasa (rasa 100).

En primer lloc, es va documentar el paviment actualment en ús (unes lloses de pedra de 60 cm. de llargada, 40 cm. d'amplada i 6'5 cm. de gruix, lligades amb morter de ciment –u. e. 101–), que cobria la preparació del paviment actualment en ús (una capa de formigó d'aproximadament 12 cm. de potència –u. e. 102–).

Per sota d'aquesta, es va excavar un nivell d'aportació estèril de material arqueològic format per sauló de color ataronjat (u. e. 103), que actuava de

rebliment de les successives rases per a la instal·lació de serveis que s'han anat practicant, en aquest mateix indret, al llarg dels últims anys (el sauló cobria serveis de llum que seguien la direcció de la rasa i serveis d'aigua, de gas i també de llum que la creuaven perpendicularment). No es pogué documentar la potència total d'aquest estrat, ja que s'estenia més enllà de la profunditat màxima de la rasa (7'51 / 10'59 m. s. n. m.).

Davant del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau, al carrer dels Templers, es va documentar en planta una estructura indeterminada, formada per pedres de dimensions petites lligades amb morter de calç de color ataronjat, textura granulada i poca duresa (u. e. 105)³¹. No es va poder establir cap cara de l'estructura, ja que es trobava molt deteriorada. Al sud-est, era coberta per la banquetta de fonamentació del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau (u. e. 104), la qual sobresortia uns 20 cm. de la línia de façana; al nord-oest, era coberta pel sauló que reblia les rases dels serveis (u. e. 103). L'estructura no va ser afectada per les obres de canalització de cable elèctric, ja que la cota a què es va localitzar (51 cm. respecte el nivell de circulació actualment en ús -9'88 m. s. n. m.-), va possibilitar que els cables de nova instal·lació li passessin per sobre.

³⁰ Vegeu, als Annexes, "Documentació planimètrica", fig. B.

³¹ Vegeu, als Annexes, "Documentació fotogràfica", fig. 5 i 8.

7. Conclusions

La intervenció arqueològica preventiva portada a terme als carrers de Cervantes, núm. 3-7, i dels Templers, núm. 2-4, de Barcelona (recordem que, en realitat, la rasa realitzada es va allargar fins al núm. 12 del carrer dels Templers³²), va permetre localitzar una estructura indeterminada per sota dels nivells contemporanis (és a dir, per sota del paviment actualment en ús, la seva preparació i un nivell d'aportació que actuava de rebliment de rases realitzades recentment per a la instal·lació de serveis –unitats estratigràfiques 101 a 103–).

Concretament, es va documentar en planta l'existència d'una estructura (u. e. 105) formada per pedres de dimensions petites lligades amb morter de calç poc depurat i poc compacte de color ataronjat (fou localitzada a 9'88 m. s. n. m.).³³ L'estructura, que presentava una forma molt irregular i una llargada màxima visible de 42 cm., es trobava tan deteriorada que no se'n va poder determinar cap cara. Pel nord-oest, era coberta pel nivell aportat 103, mentre que pel sud-est, era coberta per la banquetta de fonamentació de l'edifici núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau. Aquest és un edifici d'habitatges que forma part del Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de la ciutat de Barcelona i que data de 1860, aproximadament³⁴. És fruit, doncs, de la remodelació que es va portar a terme a la zona, amb la reedificació dels edificis actuals, durant el segle XIX. En conseqüència, es dedueix que l'estructura indeterminada que s'ha localitzat probablement formà part de la xarxa urbanística existent a l'àrea en època moderna i medieval, tal i com apunta també la seva factura. En aquest sentit, cal tenir en compte que l'àrea fou propietat des del segle XII de l'orde del Temple (que hi establí al seva seu a Barcelona), i, a partir del segle XIV, fou ocupada pel Palau Reial Menor, tal i com s'ha exposat a l'apartat de "Notícies històriques i intervencions anteriors".

No obstant això, no ens és possible donar una atribució o datació concreta a l'estructura, tant per les males condicions de conservació de la mateixa, com pel fet que no es va recuperar material associat.

³² Vegeu, als Annexes, "Documentació planimètrica", fig. B.

³³ Vegeu, als Annexes, "Documentació fotogràfica", fig. 5 i 8.

Val a dir, també, que la tasca s'ha vist dificultada pel caràcter localitzat i parcial de la intervenció preventiva que s'ha portat a terme, consistent en una rasa de 40 / 80 cm. d'amplada en què només s'ha assolit la profunditat de 50 / 60 cm respecte el nivell de circulació actual, així com per l'abundant presència de serveis (amb les seves rases i el rebliment d'aquestes).

És per aquesta raó que serà necessari esperar futures intervencions arqueològiques que ampliïn els coneixements sobre l'àrea estudiada i ajudin a respondre els interrogants plantejats.

³⁴ AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Urbanisme de Barcelona. Catàleg de Patrimoni arquitectònic de Barcelona.*

8. Bibliografia

- AA. VV. (1969-1980): *Gran enciclopèdia catalana*. 15 vol. Edicions 62 – Enciclopèdia Catalana, S. A. Barcelona.
- AA. VV. (1982): *Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 8: El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- AINAUD, Juan; GUDIOL, José; i VERRIÉ, F. -P. (1947): *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Diego Velázquez. Madrid.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Barcelonaguia*. <<http://www.bcn.es/cgi-guia/guiamap4/cgi-guia/?actives=&plant=capas4c&idioma=0&calle=templers&numero=2-4&calle2=>>> (consultada el 27 de març de 2006).
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Urbanisme de Barcelona. Catàleg de Patrimoni arquitectònic de bcn*. <<http://www.bcn.es/urbanisme/>> (consultada el 27 de maig de 2006).
- AMADES, Joan (1984): *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella. Volum II*. Edicions 62. Barcelona.
- CARRERAS y CANDY, Francesch [1916]: *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*. Establiment Editorial de Albert Martín. Barcelona.
- CARANDINI, Andrea (1997): *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Crítica. Barcelona.
- CIRICI, Alexandre (1971): *Barcelona pam a pam*. Teide, S. A. Barcelona.
- CUBELES i BONET, Albert; i PUIG i VERDAGUER, Ferran (2004): “Les fortificacions de Barcelona”. A: AA. VV. *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*. Museu d'Història de la Ciutat. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona. Barcelona.
- FUGUET SANS, Joan (1982): “La Comanda Templera de Palau a Barcelona”. A: AA. VV. *Catalunya romànica. Vol. XX. El Barcelonès. El*

Baix Llobregat. El Maresme. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Pàg. 233-236.

- GARCIA ESPUCHE, Albert; i GUÀRDIA BASSOLS, Manuel (1986): *Espai i societat a la Barcelona preindustrial.* Edicions de la Magrana. Barcelona.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES: *Hipermapa. Atlas electrònic de Catalunya.* Data de la darrera actualització: 24/11/2005. <<http://www10.gencat.net/ptop/AppJava/cat/actuacions/territori/hipermapa.jsp>> (consultada el 27 de març de 2006).
- GRANADOS, Oriol (1976): “Estudios de arqueología romana barcelonesa: la Puerta Decumana o del Noroeste”. *Pyrenae. Crónica arqueológica*, núm. 12. Universidad de Barcelona. Barcelona. Pàg. 157-171.
- GRANADOS, Oriol (1982): “La ciutat de Barcelona: l’arqueologia urbana medieval”. A: AA. VV. *Catalunya romànica. Volum XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme.* Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Pàg. 143-151.
- GRANADOS, Oriol (1991): “Estructura urbana de la ciutat romana”. A: *Història de Barcelona. Volum 1. La ciutat antiga.* Dirigit per Sobrequés i Callicó, Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 139-201.
- GRANADOS, J. O.; i RODÀ, I. (1993): “Barcelona a la baixa romanitat”. A: AA. VV. *III Congrés d’història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d’història. Barcelona, 20, 21 i 22 d’octubre de 1993.* Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 25-46.
- HARRIS, Edward C. (1991): *Principios de estratigrafía arqueológica.* Crítica. Barcelona.
- MIRÓ i ALAIX, Carme (2005): “Balanz anual de l’activitat arqueològica a la ciutat (setembre 2003 - desembre 2004)”. *Quaderns d’arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, època II, núm. 01. Museu d’Història de

la Ciutat. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 133-149.

- PALLARÈS, Francesca (1975): “La topografia i els orígens de la Barcelona romana”. *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, núm. XVI, 1975. Museo de Historia de la Ciudad. Ayuntamiento de Barcelona. Barcelona. Pàg. 5-80.
- PIQUER i FERRER, Esperança (1982): “Castells, fortificacions i edificacions civils del Barcelonès anteriors al 1300. Castell del Regomir”. A: AA. VV. *Catalunya romànica. Vol. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Pàg. 59.
- PUIG i VERDAGUER, Ferran (1999): “Ciutat i muralla de Bàrcino”. A: AA. VV. *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Enciclopèdia Catalana, S. A. Barcelona. Pàg. 84-86.
- RAYA DE CÁRDENAS, Maria; i MIRÓ JUÁREZ, Beatriu (1991): “Excavació arqueològica a la plaça de Sant Miquel”. *Tribuna d'arqueologia 1989-1990*, 1991. Direcció General del Patrimoni Cultural. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- SANTANACH i SOLER, Joan (2004): “Opinions sobre rajoles, a propòsit de noves reflexions sobre les de la capella del Roser, de Valls”. *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, núm. 80-81, gener-juny 2004. Associació Catalana de Ceràmica Decorada i Terrissa. Barcelona. Pàg. 29-223.
- SANZ PARERA, Miquel (1988): *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*. Amelia Romero, editora. Sant Cugat del Vallès.
- SUAU i LLEAL, Laura (2005): *Memòria arqueològica de la intervenció al carrer Templers, núms. 6-14 (Barcelona, el Barcelonès)*. Codi MHCB: 34/05. Data intervenció: 27 d'abril al 20 de maig del 2005. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.

ANNEXES

Repertori estratigràfic

Documentació gràfica

- **Documentació fotogràfica**
- **Documentació planimètrica**

Repertori estratigràfic

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 101.
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.
DEFINICIÓ :	Estructura (paviment actualment en ús).		
DESCRIPCIÓ :	Formada per lloses de pedra de 60 cm. de llargada, 40 cm. d'amplada i 6'5 cm. de gruix, lligades amb morter de ciment. Es va documentar entre 8'11 / 11'19 i 8 / 11'08 m. s. n. m.		
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a
	Rebleix a		És reblert per
	Cobreix a	102.	És cobert per
	Talla a		Tallat per
	Es recolza a		Se li recolza
	S'entrega a		Se li entrega

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 102.	
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Estructura (preparació del paviment actualment en ús).			
DESCRIPCIÓ :	Capa de formigó d'uns 12 cm. de potència. Es documentà aproximadament entre 8 / 11'08 i 7'88 / 10'96 m. s. n. m.			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	103, 104.	És cobert per	101.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 103.
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Estrat (nivell de rebliment de rases de servei recents).			
DESCRIPCIÓ :	Sauló aportat de color marró ataronjat. Cobria serveis contemporanis. L'estrat s'estenia més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa (es documentà entre 7'88 / 10'96 i m. s. n. m. i una profunditat màxima de 7'51 / 10'59 m. s. n. m.).			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	105.	És cobert per	102.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a	104.	Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 104.
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Estructura (banqueta de fonamentació de l'edifici núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau).			
DESCRIPCIÓ :	Formada per pedres mitjanes i petites, algunes desbastades, lligades amb morter de calç blanquinós poc depurat i poc compacte. Sobresortia uns 20 cm. de la línia de façana de l'edifici núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau. Es va documentar a partir de 10'24 m. s. n. m. (uns 15 cm. per sota del nivell de circulació actual del carrer) i s'estenia més enllà de la cota màxima de la rasa a la zona (9'85 m. s. n. m.).			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	105.	És cobert per	102.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	103.

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 105.
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Medieval o moderna (?)	
DEFINICIÓ :	Estructura indeterminada.			
DESCRIPCIÓ :	Formada per pedres de dimensions petites lligades amb morter de calç de color ataronjat, textura granulada i poca duresa. Únicament es va documentar en planta i no se'n va poder establir cap cara, ja que es trobava molt deteriorada. Es va localitzar a 9'88 m. s. n. m (51 cm. respecte el nivell de circulació actualment en ús del carrer dels Templers).			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	103, 104.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Documentació fotogràfica

Fotografia núm. 1.

Vista general de la zona intervinguda al carrer dels Templers, des de davant del núm. 12, mirant al sud-oest.

Fotografia núm. 2.

Vista general de la zona intervinguda al carrer de Cervantes, des de la cruïlla amb el carrer de Palau, mirant al sud-oest.

Fotografia núm. 3.

Obrers treballant amb el martell compressor a la rasa 100, davant del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau, mirant a l'est.

Fotografia núm. 4.

Obrer treballant amb la pala a la rasa 100, davant del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau. Fotografia efectuada mirant a l'est.

Fotografia núm. 5.

Rasa 100 al carrer dels Templers, buidada fins a la cota màxima de profunditat, davant del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau. S'hi poden observar la banquetta 104 i l'estructura indeterminada 105. Fotografia realitzada mirant al nord-est.

Fotografia núm. 6.

Rasa 100 al carrer de Cervantes, buidada fins a la cota màxima de profunditat, davant del núm. 5. Fotografia realitzada mirant al sud-oest.

Fotografia núm. 7.

Tall estratigràfic de la rasa 100, al creuament del carrer de Palau, mirant al sud-est. S'hi poden observar les u. e. 101, 102 i 103.

Fotografia núm. 8.

Estructura indeterminada u. e. 105, a la rasa 100, davant del núm. 2-4 del carrer dels Templers / núm. 1 del carrer de Palau. Visió zenital.

Fotografia núm. 9.

Obrers treballant en la col·locació de tub per a cable elèctric a la rasa 100 (creuament del carrer de Cervantes). Fotografia realitzada mirant al sud-est.

Documentació planimètrica

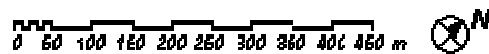
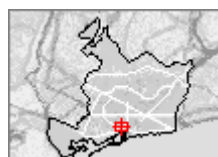
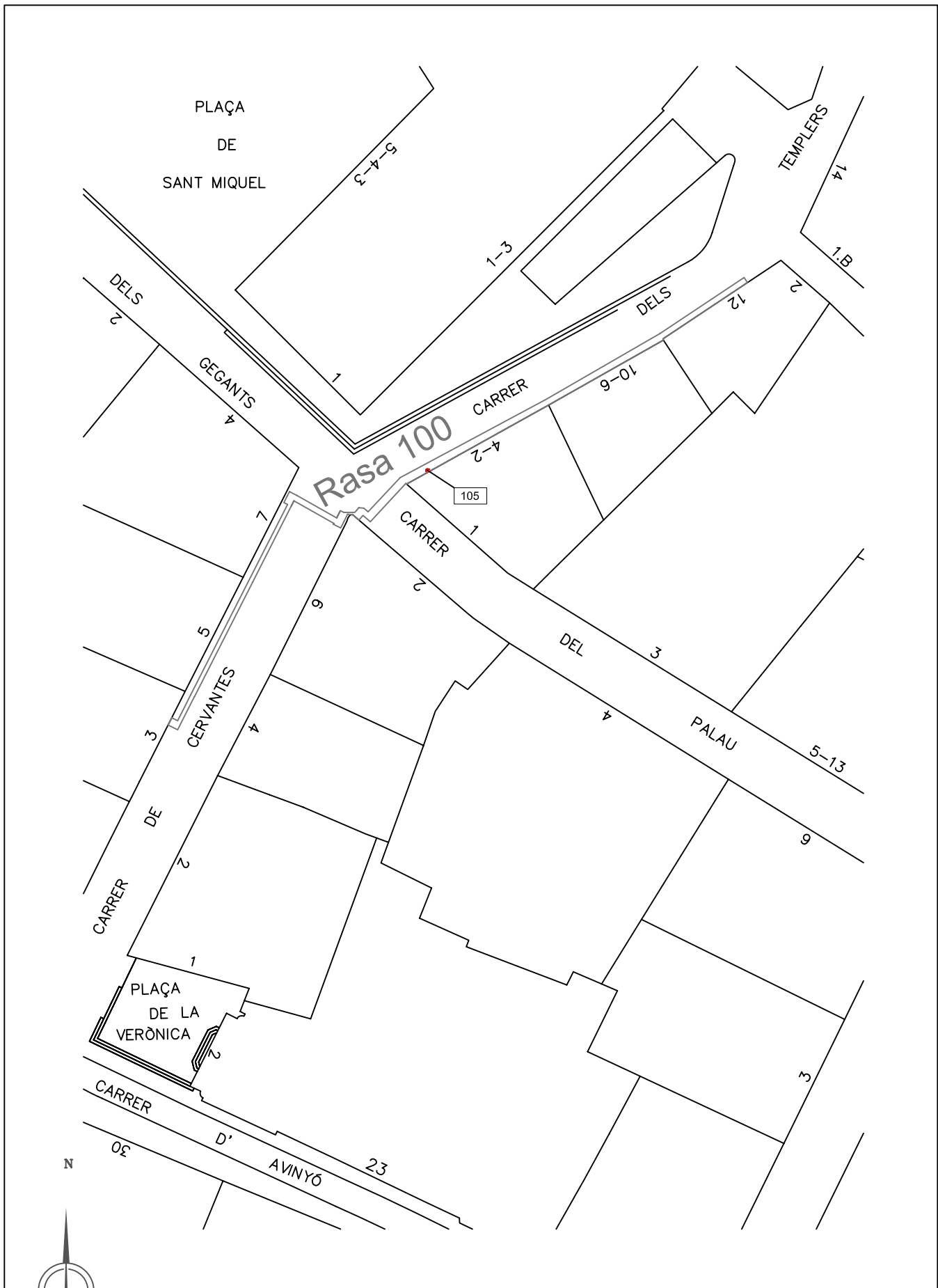

Figura A.

Situació de la zona objecte de la intervenció arqueològica preventiva.

ESCALES:

1:500

NUMÉRICA | GRÀFICA

Nome:

Fig. B: situació de la rasa 100 i de l'estructura 105.

ARQUEÒLEG:

Laia Santanach i Suñol

PROJECTE:

Intervenció arqueològica al carrer de Cervantes, núm. 3-7, i dels Templers, núm. 2-4 (Barcelona, Barcelonès).

Data:

Octubre - novembre 2005